

УДК 111. 852

DOI: 10.32837/apfs.v0i25.880

Наталя Миколаївна Барановакандидат філософських наук, доцент кафедри політології, права та філософії
Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ ЯК ЕСТЕТИЧНОГО ФЕНОМЕНА

Анотація. В статті здійснено теоретичне осмислення національно-культурної традиції як естетичного феномена. Обґрунтувавши засадничі принципи сучасного дослідження проблеми і здійснивши всебічний аналіз, в статті систематизовано досвід вітчизняної та зарубіжної наукової думки, включаючи історичну традицію та сучасний стан щодо естетичної реконструкції такого феномена як національно-культурна традиція. Теоретичний матеріал трансформувалася в дослідження особливостей естетичної інтерпретації національно-культурної традиції.

Мета дослідження полягає в філософсько-теоретичному аналізі естетичних засад національно-культурної традиції, в репрезентації її своєрідності як естетичного феномена. Національна культура розглянута як цілісна система, багатогранність і різнобічність якої дозволяє глибше розуміти особливості етнічного світосприйняття та світорозуміння.

Обґрунтовано, що естетичний аналіз національно-культурної традиції можливий лише в тому випадку, якщо самі естетичні категорії розглядаються в системі, тобто в єдності та взаємозв'язку.

Методологічна основа дослідження побудована на міждисциплінарному інтегруванні філософських, естетичних, культурологічних, мистецтвознавчих, психологічних та історичних концепцій. Переосмислення класичної теоретичної філософсько-культурної моделі поєднано з використанням методології феноменолого-екзистенціалістської традиції, герменевтики, негативної діалектики. У роботі також використано й метод біографічного аналізу, який застосовано для дослідження проблеми криз призму життя та творчості окремих історичних постатей.

Обґрунтована парадигмальна роль етноестетичних категорій для збереження самототожності національних культур впродовж їх історичного розвитку.

Показано, що національно-культурна традиція кожного народу є результатом взаємодії мінливого соціального середовища та відносно незмінного психічного складу (характеру), духовного світу цього народу. Обґрунтовано, що урахування релігійних уявлень, які склалися історично, а також великої кількості пов'язаних із ними традицій, які стосуються внутрішнього світу людей, означає, визнання важливої, хоча й не фатальної ролі цих чинників у долях народів (націй).

Ключові слова: естетичне, естетичний досвід, естетичні почуття, національна культура, традиція.

1. ВСТУП

Актуальність та доцільність дослідження. Процеси глобалізації, що відбуваються в сучасному світі, виявляють глибокі протиріччя в усіх сферах життя суспільства, посилюють тенденції інтеграції та дезінтеграції, єдності та множинності, які протиставляються одна одній. Велика кількість локальних культур, які відстоюють свою унікальність, є фактом переосмислення проблеми існування різних культур у єдиному світовому просторі. Важливо зрозуміти місце кожної самостійної культури в єдиній загальнолюдській, коли, з одного боку, відбувається процес взаємопроникнення та взаємозбагачення культур, з іншого – продовжуються національні, релігійні конфлікти між культурно-історичними спільнотами.

Нерівномірний характер глобалізації примушує різні суспільства, заради самозбереження, виробляти особливі захисні механізми й, насамперед, підтримувати тенденції локалізації.

Активізація культуротворчого процесу в Україні й загалом у світі, стратегія відродження національної культури диктує необхідність нагального розв'язання комплексу завдань, які стосуються творення, збереження, поширення та засвоєння духовних надбань нації.

Національну культуру необхідно розглядати як цілісну систему, багатогранність і різнобічність якої дозволяє нам глибше зрозуміти особливості етнічного світосприйняття та світорозуміння.

Вплив естетичних реалій на духовний розвиток націй є настільки очевидним і масштабним, що нехтування ним, на наш погляд, являється недалекоглядним і безвідповідальним.

Безпосереднім буттям свідомості націй, формою життя етносів постає естетичне світопереживання, яке акумулюється в національно-культурній традиції як специфічна форма відображення дійсності. Феномен національно-культурної традиції може бути виявленим і осмисленим шляхом дослідження тих умов, на ґрунті яких виникає естетичний процес як необхідний та важливий атрибут культури.

Прагнення досягнути сутність національно-культурної традиції на сучасному рівні без урахування всього розмаїття чуттєвого світу людини уявляється не дуже перспективним.

Кожна національно-культурна традиція складається з компонентів, які, незважаючи на всю різноплановість, синтезуються в органічну й досить динамічну цілісність, що об'єктивно характеризує певну історичну спільноту людей з усіма її специфічними проявами. Ці компоненти корелюють між собою та багато в чому зумовлюють персональну «фізіономіку» нації, навіть визначають її подальшу долю.

Періодично відбувається процес входження людини в естетичне буття. Його суспільну роль не слід ні ігнорувати, ні перебільшувати. Більш того, у контексті естетичного аналізу стають зрозумілішими складні, майже невлітими для інших підходів ознаки конкретної національної культури в усьому діапазоні її предметних і духовних виявів. Причому це стосується і ретроспективи, і сучасності, і футурологічних тенденцій розвитку культури.

І якщо ми сприяємо відродженню, піднесенню духовності народу України, то повинні залучати й використовувати те цінне, що було набуто ним у минулому. Естетичні засади національно-культурних традицій дають можливість розглянути більш широкий спектр проблем духовного характеру, наблизитися до адекватного розуміння смислу й естетики буття людини. Домінантою стає орієнтація на повернення від надмірно раціоналізованого, об'єктивістського та технократичного світобачення до конкретної живої людини, реального, а не надуманого буття, у сферу чуттєвого світу.

За умов, що склалися, звернення до національно-культурних традицій уявляється продуктивним як з огляду на необхідність формування національної самосвідомості, відродження «душі народу», так і створення довгострокової національної стратегії, пошуків шляхів та засобів подолання духовної кризи. Аналіз естетичного досвіду народу, його традицій та звичаїв може бути корисним для реалізації цих важливих програм.

Динаміка розвитку суспільства обумовлює специфіку існування феномену національно-культурної традиції як відкритого діалогу, як явища принципово

полемічного, як проблемного та дискусійного поля, у межах якого взаємодіють різні творчі концепції, течії та точки зору.

Осмислення національно-культурної традиції як естетичного феномена ще не було предметом цілісного дослідження у філософській, культурологічній, мистецтвознавчій студіях. В окремих наукових працях частково висвітлюються певні аспекти цієї проблеми або ж осмислюються в контексті творчості певних мислителів.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних науковців. При вивченні природи та сутності естетичного, окресленні його значення для процесу формотворення культури, використано філософську класику, зокрема твори Платона, Аристотеля, Д. Віко, І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, Г. Лейбніца, Т. Адорно, Г. Зіммеля та інших. Проаналізовано й сучасний контекст проблеми, розкритий в доробках представників як української (І. Зязюна, А. Канарського, М. Колесника, Д. Кучерюка, В. Личковаха, О. Наконечної, О. Семашка, К. Шудрі та ін.), так і зарубіжної (Ю. Борева, В. Ванслова, А. Зися, М. Кагана, А. Оганова, В. Татаркевича та ін.) наукової думки.

Мета і завдання дослідження полягає в філософсько-теоретичному аналізі національно-культурної традиції, в репрезентації її своєрідності як естетичного феномена.

2. ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ

Розуміння національно-культурної традиції як естетичного феномена вимагає розгляду багатьох фундаментальних естетичних проблем. Серед них: предметне поле етноестетики та її роль у мистецтві (професійному й народному), національна своєрідність смислів естетичних категорій. На значну увагу заслуговує проблема трансляції в історичному часі естетичних форм і символів національної культури та визначення причин, які обумовили їх функціонування (життєві умови, душевні сили, духовні потреби тощо).

У роботі «Естетика синтезу: категорії, універсалії, парадигми (В контексті художньої творчості)» Т. Орлова підкреслює: «Естетичний фактор є рисою навіть початкового етапу розвитку свідомості й діяльності людини на цих землях» [6, с. 126].

Ставлення людини до традицій завжди було неоднозначним і мало відтінок нігілізму. Г. Горак зазначає, що заперечення колишньої культури, яке властиве ультралівим силам усіх соціалістичних революцій, не могло не позначитися на ставленні до традицій. При цьому ігнорувався той факт, що традиція формує духовність на рівні підсвідомості, вона входить у життя із заповітами предків, збагачує дитячу свідомість на початку її становлення тощо. Із традицією в людську свідомість уходить минуле, без чого духовність людини є збідненою та неповноцінною. У традиціях у сконденсованій формі наявний відібраний історією культ прилучення окремої особистості до нескінченного ряду поколінь, які змінюють одне одного. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають теми національних традицій, національної свідомості, що є життєдайним джерелом духовності [2, с. 37].

Розглядаючи роль національно-культурної традиції в розвитку духовних цінностей, потрібно підкреслити, що жодне нове покоління не може обійтися без цих надбань культури, знань, традицій, етичних норм та інших цінностей, які сформовані до нього та укорінюються в його свідомості, уходять у плоть і кров його, як кажуть, разом із молоком матері, і тому стають для нього чимось невід'ємно близьким, рідним.

Таким чином, нове покоління буде свій національно-духовний будинок на фундаменті, який заклали його пращури [3, с. 17 – 18].

Якщо робиться спроба описати національно-культурні традиції в якості предмета естетичного сприйняття, потрібно попередньо обумовити, із точки зору якого суб'єкта та яких естетичних ідеалів і смаків цей опис буде здійснюватися, тобто про початок відліку.

У ролі такого початку відліку повинна виступати позиція суб'єкта, ідеали та смаки якого відповідають категорії прекрасного, тобто суб'єкт найбільш цілісний і гармонійний, найбільш нормальний, оскільки єдність раціонального й чуттєвого, соціального й біологічного в суб'єкті якраз і є найбільш нормальним, повноцінним його станом. Такий вибір уявляється доцільним не тільки в загальнофілософському та загальноестетичному аспекті, але й у більш специфічному смислі. Найбільш нормальним такий суб'єкт може бути тому, що єдність його чуттєвої та раціональної сторін відповідає найбільш стійкому його стану й, відповідно, найбільш повному його існуванню, буттю, на противагу, наприклад, стану, коли чуттєве й раціональне як рівні його структури повністю протиставлені один одному й, відповідно, суб'єкт знаходиться в стані свого неіснування, небуття як цілісної істоти.

Н. Крюковський у книзі «*Homo pulcher. Людина прекрасна*» наголошує, що в естетичному контексті такий стан співвідноситься з категорією прекрасного, перетворюючи її в абсолютний початок відліку, абсолютний у межах системи естетичних понять і категорій.

«Такий суб'єкт, вступаючи в естетичне відношення з об'єктом і естетично сприймаючи останній, відображає його найбільш адекватно. Структура об'єкта, перетворюючись в естетичну інформацію (тобто стаючи мігруючою структурою!), потерпає від мінімальних викривлень із боку суб'єкта, що її сприймає, наближуючи у певній мірі його точку зору до точки зору теоретичного суб'єкта» [4, с. 18].

Перші ознаки естетичного відношення, навіть естетичних категорій, – підкреслює Т. Орлова, – виявилися значно раніше появи етносів, уже в культурі епохи палеоліту. Удосконалення речей або дій було першим кроком у виникненні прагнення до досконалості – психологічної основи естетичних почуттів і спонук, як і цілий ряд інших характеристик міфологічної свідомості, що згодом увійшли до складу атрибутів етностетичних категорій [6, с. 101]. Останні, у свою чергу, «зумовлені, з одного боку, системою деперсоніфікованих характеристик культури, їх взаємозв'язками, з іншого, – індивідами, котрі самі конструюють їх, надають сенсів типологізованим схемам» [5, с. 107].

Естетичний аналіз національно-культурної традиції можливий лише в тому випадку, якщо самі естетичні категорії розглядаються в системі, тобто в єдності та взаємозв'язку. Однак це питання й на сьогодні залишається дискусійним і маловивченим.

Зіставлення двох чи декількох національно-культурних традицій у приблизно подібних історичних умовах, наглядно виявляє як спільні риси в естетичному характері, так і національні відмінності, що можуть виражатися не тільки у великій кількості естетичних нюансів, але й у відношеннях основних для даної епохи естетичних категорій.

В історії кожного народу були епохи, коли життя суспільства й людини з найбільшою повнотою та чіткістю виражали риси, які були історично закладені в даному суспільстві. Такі етапи отримали естетичну оцінку через категорію прекрасного. На кожному з таких етапів вагомими були окремі яскраві моменти, що залишили глибокий слід у національній психології та в естетичній свідомості, вони відіграли велику роль у формуванні світогляду народу та його ідеалу.

Складний «естетичний спектр» національної дійсності, який містить і основний естетичний тон, і різноманітність естетичних відтінків і переходів, обумовлює національну структуру естетичного ідеалу, конкретний, національний зміст загальних структурних елементів.

Національна своєрідність змісту естетичного ідеалу відображає не тільки конкретний зміст домінуючих естетичних категорій, але й усі їх варіації, естетичні нюанси, глибину, інтенсивність їх вираження в житті того чи іншого народу. «Трагічне», «прекрасне», «комічне» в подібних історичних умовах життя можуть виявлятися з різним ступенем інтенсивності, глибини, розмаху. Формуючись у системі базових етнокультурних архетипів автохтонного населення регіонів від часів первинного культурного синкретизму, етноестетичні категорії модифікуються під впливом реалій життя, історичної долі народу, розвитку всіх, зокрема й найвищих, елітарних форм духовної культури.

Посилаючись на Г. Гачева, можна сказати, що естетичне в національно-культурній традиції – це «...не національний характер, а, так би мовити, гносеологія, національна художня «логіка», склад мислення: якою «сіткою координат» даний народ схоплює світ і, відповідно, який космос... вибудовується перед його очима» [1, с. 44], а потім закріплюється в певних стереотипах поведінки, щоб передаватися від покоління до покоління, зберігаючи власне обличчя для кожної культури.

Національно-культурна традиція кожного народу є результат взаємодії мінливого соціального середовища та відносно незмінного психічного складу (характеру), духовного світу цього народу. Якщо ж ураховувати, що релігійні уявлення, які склалися історично, і велика кількість пов'язаних із ними традицій стосуються внутрішнього світу людей, то це означає, що внутрішній світ відіграє важливу, хоча й не фатальну, роль у долях народів (націй).

Сфера чуттєвого особливо складна для аналізу такого феномена як національно-культурна традиція. Оскільки «в аналізі чуттєвих процесів неможливо не виходити з живої людини, але не такої, якою вона може постати в чужій чи власній уяві, а такої, якою вона дійсно є в реальних життєвих обставинах» [3, с. 20].

«Чуттєві дані, – підкреслював С. Рубінштейн, – відразу ж набувають предметного значення, тобто відносяться до певного предмета» [8, с. 243]. Але для того, щоб чуттєві дані набули предметного значення, необхідна взаємодія в образі предмета («перцептивному» образі) трьох основних компонентів – «чуттєвої тканини», «значення» та «особистісного смислу». «Чуттєва тканина» робить сприйняття предмета реальним, тобто відносить його до реальності зовнішнього світу – яка існує об'єктивно та властива нашому чуттєвому сприйняттю. «Значення» приводить до норми, що суспільно фіксується та звичайно виражається в мові – слові, понятті. «Особистісний смисл» надає сприйняттю особистісної визначеності, відтінку, вираженості (частково у мовній і мотиваційній сферах).

Щоб вплив естетичного почуття не був миттєвим, щоб слід від переживання, яке викликала певна подія, залишився в пам'яті людини, почуття знаходять неабияку захищеність у традиції, яка акумулює та зберігає їх протягом усього періоду розвитку культури. Вона (традиція) фіксує та зберігає знання про реальні якості людини, значно підвищуючи можливість виховання в ній «напруженості» всіх параметрів її соціальної активності [9, с. 25].

Стан сучасної культури значною мірою виявляє втрату людиною світоглядних орієнтирів і життєвої рівноваги та звичних способів поведінки, а також потребу в зміні культурного коду. І це викликає занепокоєння, яке, у свою чергу, наштовхує на думку, що естетизація повинна стати чи не найголовнішою проблемою. Процес втілення естетичного в найрізноманітніші сфери життя – від економіки й політики до реклами й

моди, у буденні стереотипи поведінки, перетворення їх в естетичні об'єкти називається естетизмом. Він призводить до естетичного зрушення, що зумовлює синтез культурного, ігрового, педагогічного, наукового, практичного використання естетичного. У цьому контексті доречно згадати слова Х. Ортеги-і-Гасета про те, що естетичний об'єкт – це «предмет, що бачиться через самого себе ... будь-який предмет, перетворений у «Я»» [7, с. 103 – 104].

3. ВИСНОВОК

Завдяки поліфункціональності виявів, різноманітності теренів реалізації, зв'язку з підвалинами етнобуття, естетичне забезпечило собі місце серед тих фундаментальних характеристик національно-культурної традиції, які обумовлюють єдність і цілісність національної культури, дозволяють етностетичним категоріям виступати в якості парадигм по відношенню як до мистецької, так і загальнокультурної сфери, а також сприяти збереженню самототожності національних культур впродовж їх історичного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гачев Г. Национальные образы мира / Гачев Г. – М.: Сов. писатель, 1988. – 448 с.
2. Горак Г.І. Від Диявола до Ангела? / Горак Г.І. (Чи прогресує людська духовність?). – Серія 2 “Світогляд”. – № 7. – К.: Знання, 1991. – С. 36 – 39.
3. Канарский А.С. Диалектика эстетического процесса. Генезис чувственной культуры / Канарский А.С. – К.: Вища школа. Изд-во КГУ, 1982. – 191 с.
4. Каратаев М.М. Этический и эстетический идеал фольклора и современность / Каратаев М.М. Традиции и новаторство в художественном освоении действительности. – Алма-Ата: Наука, 1981. – 148 с.
5. Крюковский Н.И. Homo pulcher. Человек прекрасный / Крюковский Н.И. – Минск: Изд-во БГУ им. В.И.Ленина, 1983. – 303 с.
6. Орлова Т.І. Естетика синтезу: категорії, універсалії, парадигми (В контексті художньої творчості) / Орлова Т.І. – К.: Абрис, 2002. – 159 с.
7. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры / Ортега-и-Гассет Х. – М.: Искусство, 1991. – 587 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л. – СПб: Питер, 2000. – 712 с.
9. Сафронов Б.В. Эстетическое сознание и духовный мир личности / Сафронов Б.В. – М.: Знание, 1984. – 96 с.

ИССЛЕДОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ ТРАДИЦИИ КАК ЭСТЕТИЧЕСКОГО ФЕНОМЕНА

Аннотация. В статье осуществлено философско-теоретическое осмысление национально культурной традиции как эстетического феномена. Обосновав основные принципы современного исследования проблемы и осуществив всесторонний анализ, в статье систематизирован опыт отечественной и зарубежной научной мысли, включая историческую традицию и современный подход к эстетической реконструкции такого феномена как национально-культурная традиция. Теоретический материал трансформировался в исследование особенностей эстетической интерпретации национально-культурной традиции.

Цель исследования заключается в философско-теоретическом анализе эстетических основ национально-культурной традиции, в репрезентации ее как эстетического феномена.

Методологическая основа исследования построена на междисциплинарном интегрировании философских, эстетических, культурологических, искусствоведческих, психологических и исторических концепций. Переосмысление классической теоретической философско-культурной модели соединено с использованием методологии феноменолого-экзистенциалистской традиции, герменевтики, негативной диалектики. В работе также использован и метод биографического анализа, который использован для исследования проблемы сквозь призму жизни и творчества отдельных исторических личностей.

Ключевые слова: эстетическое, эстетический опыт, эстетические чувства, национальная культура, традиция.

RESEARCH OF NATIONAL-CULTURAL TRADITIONS AS AN AESTHETIC PHENOMENON.

Summary. In the article there is made the theoretical understanding of the national-cultural tradition as an aesthetic phenomenon. Having substantiated the basic principles of modern research of the problem and carrying out a comprehensive analysis, the article systematizes the experience of national and foreign scientific thought, including the historical tradition and the current state of aesthetic reconstruction of such a phenomenon as a national and cultural tradition. Theoretical material has been transformed into a study of peculiarities of the aesthetic interpretation of the national-cultural tradition.

The purpose of the study is to philosophically and theoretically analyze the aesthetic foundations of the national and cultural tradition, to represent its originality as an aesthetic phenomenon. National culture is regarded as a completed system, multifaceted and versatile, which allows for a deeper understanding of the features of ethnic worldview and worldperception.

It is justified that aesthetic analysis of the national-cultural tradition is possible only if the aesthetic categories themselves are considered in the system, that is, in unity and interconnection.

The methodological basis of the research is based on the interdisciplinary integration of philosophical, aesthetic, cultural, art, psychological, and historical concepts. Rethinking the classical theoretical philosophical and cultural model is combined with the use of the methodology of phenomenological-existentialist tradition, hermeneutics, negative dialectics. The article also uses the method of biographical analysis, which is used to investigate the problem through the lens of life and creativity of individual historical figures.

The paradigmatic role of ethno-aesthetic categories for preserving the identity of national cultures throughout their historical development is substantiated.

It is shown that the national-cultural tradition of each nation is the result of the interaction of the changing social environment and the relatively unchanged mental composition (character), the spiritual world of this people. It is justified that taking into account the religious beliefs that have developed historically, as well as the large number of related traditions concerning the inner world of people, means recognition of the important, though not fatal, role of these factors in the fate of demos (nations).

Key words: aesthetic, aesthetic experience, aesthetic feelings, national culture, tradition.